

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ — ОСНОВА РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Євген САВЕЛЬЄВ

Copyright © 2001

1. ЗАГАЛЬНІ ПОСТАНОВКИ

Постановка проблеми інтернаціоналізації, яка в останні роки жваво обговорюється на сторінках світової преси, може видатися в Україні дещо несподіваною. Значною мірою це пов'язано з тим, що термін “інтернаціоналізація” широко вживався ідеологічною машиною Радянського Союзу у вихованні на ідеях “єдиної сім'ї народів”. Під гаслом “інтернаціоналізації” *знешкоджувалася національна ідентичність* та здійснювалася русифікація.

Разом з тим, у проблематиці інтернаціоналізації існує інший бік медалі, який пов'язаний з об'єктивними процесами. Сучасний світовий розвиток визначається *глобалізацією*, яка де-факто знищує державні кордони та інтегрує всі ділянки існування національних суспільств, особливо у сфері економіки. Кінець ХХ — початок ХХІ століття знаменується переходом до *постіндустріального суспільства*, якому відповідатиме нова економіка. Мовиться про те, що у небуття кануть тисячоліття з різними *суспільно-економічними формаціями*, коли індустрія визначала обличчя економіки.

Новітні явища світового розвитку позначаються терміном “*нова економіка*”. Таке словосполучення стало за останні роки цілком науковим поняттям. Водночас протиставлення нового старому пов'язане не просто з розповсюдженням передових досягнень *інформаційної ери*, а першочергово з докорінною зміною *ролі знань у економічному розвитку*. “Нова економіка” — це “економіка знань”, “економіка, що основана на знаннях”, “знаннево-інтенсивна економіка” і т. ін. Новою її робить те, що саме знання (а не якийсь інший чинник із найсуттєвішого набору усталених складових виробництва — земля чи капітал) у вигляді інформації як систематизованих даних донині неімовірно швидкими темпами змінюють *картину сучасного світу*.

Сказане можна проілюструвати статистикою країн-лідерів. До складу *сфери послуг* — головної сфери розповсюдження і використання інформації, питома вага якої з 60-х років у ВВП США зросла з 50 до більш ніж 70% з яких 63% послуг можуть бути віднесені до *категорії інтелектуальних*. Більше 50% ВВП країн Організації економічного співробітництва (ОЕСР) і розвитку створюється у та-

ких знаннево-інтенсивних інститутах, як освіта і комунікації [1]. При цьому, поряд з масштабами економіки знань, вражає також її продуктивність. У США, наприклад, у 1995 – 1998 роках, незважаючи на те, що весь сектор високих технологій давав близько 8% ВВП, виробництво у ньому зростало щороку на 35% [2].

Нова економіка безпосередньо пов'язана з глобалізацією, яка становить найвищу ступінь інтернаціоналізації світового господарства. Наслідком глобалізації є переростання світової економіки у єдину економічну сукупність, основу якої становлять *світові інформаційні та фінансові системи*. З іншого боку, глобалізація обумовлює системні зміни в освіті, потужним засобом яких, як і в економіці, є інтернаціоналізація. Остання знаходить свій вияв у розробці міжнародних програм, багатобічній мовній підготовці, міжвузівському партнерстві, взаємовизнанні дипломів, обміні викладачами і студентами, участі у процесі інтернаціоналізації освіти студентів, які не виїжджають за кордон, організації літніх шкіл тощо.

2. ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ: ПОНЯТІЙНІ АСПЕКТИ

При визначенні суті інтернаціоналізації освіти найчастіше зосереджується увага на *навчанні за кордоном*, або на *контактах* з іноземними вищими навчальними закладами. Це правильно лише частково і переважно з формального боку. Точніше було б витлумачувати інтернаціоналізацію освіти як систему найповнішого оволодіння *новітніми знаннями*, не зважаючи на національну приналежність людини, або

там, де це можна зробити найефективніше – у вивченні *міждержавних особливостей бізнесу* та суспільного життя.

Інтернаціоналізація освіти забезпечує підготовку молодих людей і фахівців для праці у глобальному економічному середовищі. Це треба розуміти як потребу першочергового визначення обов'язкових обсягу і якості знань у царині кожної окремої професії, якими повинен володіти фахівець для успішної діяльності у *транснаціональній компанії*, фінансових інституціях, а також для співпраці на світовому і регіональних *товарному і фінансовому ринках*. Для майбутніх спеціалістів України важливим є освоєння *міжнародного досвіду* пошуку місця фірми, галузі і держави в цілому у *світовій господарській системі*, здійснення позиціонування на зовнішніх ринках – представників країни, яка спроможна брати участь у *міжнародній конкуренції* товару, чим зайняті нині технологічно просунуті держави. Зрозуміло, що такі завдання мають вирішуватися за несприятливих умов внутрішньої *економічної кризи*.

Інтернаціоналізація освіти бере свій початок у традиціях *гуманістичної освіти*, яка ставила собі за мету формування характеру і світогляду, а не трансляцію знань від покоління до покоління. Ця традиція у основі має перш за все виховання громадянина, яке базується на технології передачі знань, хоч до неї не зводиться. Мається на увазі, що людина, яка пройшла таку підготовку, може стати лідером у суспільстві. Класичним прикладом цього підходу є Гамлет, який повернувся додому після навчання у європейському університеті й вирішує державні справи

датського королівського двору в оточенні дуже примітивної культури з її братовбивствами, ад'юльтерством і кровозмішенням, дивовижно поєднучи ідеї Відродження, протестантизму і наукового підходу. Це був результат певної *космополітичної орієнтації* Гамлета.

У сучасному погляді на інтернаціоналізацію освіти переважає *прагматизм*, який полягає у вирішенні питань розширення знань, умінь і навичок. Його суть можна висловити формулою: *чого не можеш навчитися вдома, вивчи за кордоном*. У ХІХ столітті базою інтернаціоналізації освіти були німецькі університети, оскільки саме Німеччина тримала в цей час першість у науках і технологіях. У цій країні навчалися студенти з Росії, Скандинавії, США. Так, у 1902 році із 3600 студентів Technical Colledge of Mittweid у Саксонії третину становили іноземці [3, с. 14].

У ХХ столітті центрами інтернаціоналізації освіти стали США та Європа. Сюди приїжджають студенти з менш розвинутих країн з тими ж самими *прагматичними цілями*: навчитися того, чого не можна отримати вдома. Безперечно, що певною мірою вдається поєднати професійну підготовку з гуманітарними цілями, хоч останні перебувають на другому плані. Насправді країни, які приймали на навчання студентів з країн, що розвиваються, мали іншу мету – впливати на *політичні погляди* та симпатії зарубіжних студентів. Тим самим у цей час формується така складова міжнародної освіти як *засіб зміни суспільного порядку*.

У повоєнний період після Другої світової війни до прагматичних цілей фахового спрямування додається

підхід, згідно з яким студентський обмін розглядають як засіб до *поглиблення інтернаціонального взаєморозуміння* і попередження війни. Саме цим завданням відповідали **закон Фулбрайта** і створення **Корпусу миру**. Такі ж мотиви враховували і в Радянському Союзі, коли розширювали прийом іноземних студентів (переважно з країн соціалістичного табору і з країн, що розвивалися) до вищих навчальних закладів.

3. ФОРМИ І МЕТОДИ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Розвиток ідей і принципів інтернаціоналізації освіти дав змогу розробити і систематично використовувати *різні форми і методи*, новоспрямованої роботи, які в окремому втіленні спроможні дати ефект за певних умов і, як правило, при поєднанні з іншими оргзасобами. *Основними критеріями ефективності* тут є рівень поліпшення підготовки спеціалістів і забезпечення потреб ринку праці.

Розглянемо докладніше форми і методи інтернаціоналізації освіти та забезпечення якості підготовки спеціалістів на основі аналізу досвіду їх використання в Україні.

3.1. РОЗРОБКА МІЖНАРОДНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ (INTERNATIONAL CURRICULUM DEVELOPMENT)

Міжнародна програма гарантує задіяння університету або окремого навчального підрозділу у світову систему підготовки спеціалістів. Вона реалізується в освітньому просторі вітчизняного університету і призначена для використання *максимуму можливостей* в організації підготовки

спеціалістів відповідно до світових стандартів. Якщо, як уже йшлося, при поїздки на навчання за кордон діє принцип: *те, чого не можеш вивчити вдома, вивчи за кордоном*, то розробка міжнародної програми реалізує принцип: *те, що можна вивчити вдома, вчи вдома*.

Розробку міжнародної програми можна проаналізувати на досвіді Тернопільської академії народного господарства, у якій з грудня 2000 року впроваджується проект **“Європейські економічні студії і відносини у сфері бізнесу”** програми Європейського Союзу *Tempus Tacis*. У ТАНГ розробили *магістерські навчальні плани і програми* із спеціальностей: 8.050103 “Міжнародна економіка” (спеціалізація “Європейська економіка”) і 8.150001 “Державна служба” (спеціалізація “Світова та європейська інтеграція”). Проект втілений разом зі міжнародними партнерами – університетом імені Й. В. Гете м. Франкфурта-на-Майні (ФРН), університетом імені Еразмуса м. Роттердама (Нідерланди) і університетом імені Люмієра м. Ліона (Франція).

Складання програм разом з іноземними партнерами – заняття *часовитратне і складне*, оскільки вимагає проведення великої *аналітичної роботи* з порівняння змісту навчального процесу у вітчизняному і зарубіжних університетах. Разом з тим, ця робота дає змогу зблизити якість підготовки спеціалістів і скоротити потребу в навчанні за кордоном.

Отже, інтернаціоналізація навчальних планів і програм має найбільшу віддачу тому, що *доступна* всім студентам і порівняно *дешева* для реалізації.

3.2. МОБІЛЬНІСТЬ ШТАТНОГО ПЕРСОНАЛУ (STAFF MOBILITY)

Мобільність штатного персоналу полягає у поїздках до інших навчальних закладів з метою проведення занять за *власною методикою*, вивчення досвіду іноземних навчальних закладів, участі у симпозиумах, конференціях, семінарах тощо. Провідні університети світу розглядають її як “мотор” інтернаціоналізації. Тому вищі навчальні заклади вкладають великі кошти у цей напрямок діяльності, оскільки мобільність – *довготривалий процес*.

Значною мірою показники числа іноземних відряджень і витрат на них можна розглядати як один із *найважливіших індикаторів* рівня інтернаціоналізації навчального закладу. У ТАНГ за 1990 – 2000 роки наукове стажування за кордоном пройшли 35 чоловік. Академія має найвищу питому вагу серед вищих навчальних закладів СНД підвищення кваліфікації у Німеччині через *Німецьку службу академічних обмінів (DAAD)*: за останніх десять років тут перебували 25 викладачів і аспірантів.

Перелічимо очікувані *переваги*, які нині реально одержані від *мобільності* штатного персоналу, яка:

- сприяє встановленню, підтримці, конкретизації та поглибленню міжнародного довготривалого співробітництва;

- забезпечує поліпшення професійних та академічних навичок завдяки контактам з іноземними колегами, ознайомленню з останніми науковими досягненнями, використанню нових бібліотечних фондів;

— дає змогу ознайомитися з новими методами і засобами сучасного навчання;

— поглинає працівників у своєрідний “мовленнєвий басейн”, оскільки примушує постійно спілкуватися у новому соціокультурному середовищі й відтак удосконалювати свої мовленнєві навички під час живої комунікації;

— збільшує культурні надбання штатного персоналу, що позитивно позначається на змісті й технології навчального процесу.

Мобільність викладачів можна розглядати і з погляду іноземних студентів або своїх студентів, якщо йдеться про прийом зарубіжних викладачів. У даному випадку треба враховувати, що мобільність студентів обходиться дорого і лише незначна їх кількість може конструктивно скористатися нагодою збагатити свій досвід фундаментальними знаннями і навичками. За студентськими оцінками, *мобільність як прийом* викладачів дає змогу:

— спілкуватися з іноземними викладачами;

— сприймати предмет в іншому аспекті чи ракурсі, спираючись на результати досліджень у межах особистої наукової школи іноземного викладача як представника іншої культури;

— розвивати свої мовленнєві навички;

— набути нових знань у певній сфері чи галузі.

3.3. РЕАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ (REAL MOBILITY)

Реальна мобільність полягає у *перебуванні* студентів за кордоном з метою навчання чи практики. Можливі й інші форми реальної мобільності,

які дещо менше поширені (наприклад, участь у *студентських конференціях*). Особливого розповсюдження набуває останнім часом така форма студентської мобільності, як *літні школи*.

Студентська мобільність – це дуже дорогий вид навчального процесу, тому не може вимагатися від кожного студента. Лише в окремих навчальних закладах вона є обов’язковою. Їх задоволенню сприяє мережа *Європейських шкіл бізнесу*, факультети іноземних мов і т. ін.

Умовами високоефективного студентського обміну є *компетентне* або вільне володіння іноземними мовами кожним студентом і наявність *фундаментальних знань* з основ наук. При такому обміні треба вирішувати проблеми зіставлення навчальних планів і програм та систем оцінювання. В освітньому просторі Європейського Союзу для розв’язання академічного визнання і переведу оцінок Європейська Комісія заснувала *спеціальну систему порівнянь* (ECTS). Очевидно, що аналогічна система, узгоджена з розвиненими державами, має бути розроблена і в Україні.

3.4. ВІРТУАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ (VIRTUAL MOBILITY)

Віртуальна мобільність – це *спілкування* студентів з іноземними викладачами і студентами *через Інтернет*. Вона є досить ефективним і дешевим видом обміну студентами.

У ТАНГ є досвід проведення спільних семінарів через Інтернет з університетами Німеччини, Франції і Бразилії. Для цього розробляється *проект*, що становить невід’ємну частину всього навчання, і кожен партнер

визначає кількість студентів, які беруть участь у цьому проєкті. Його учасники розподіляються на міжнародні багатокультурні команди і повинні виконати завдання в межах певного часу (семестру).

Віртуальний обмін – прекрасна нагода набути мовленнєвої практики, оскільки студенти спілкуються з носіями різних мов. Водночас студенти пізнають проблеми багатокультурного виміру: відмінності менталітету, мови, сприйняття часу, словниковий добір тощо.

Розглядаючи віртуальну мобільність, не можна обійти проблему потреби у фізичному русі студентів за умов Інтернету та дистанційного навчання. Адже почасти обстоюється думка, що певні предмети можна краще вивчити за кордоном. Проте застосування Інтернету спростовує її. Особливо в ситуації дефіциту коштів на освіту. Тому для уряду спокусливо відмовитися від фізичних форм мобільності.

Проблему альтернативності реальної і віртуальної мобільності можна розв'язати, якщо звернутися до гуманістичної традиції, яка вказує, що освіта полягає не тільки в оволодінні певною наукою, а й у розвитку особистості в напрямку формування людських здібностей та умінь змінювати світ на краще. За даними соціологічних досліджень, нові ідеї поширюються серед населення через маргіналів, тобто особистостей-руйнівників центральної культури. Студенти, які віддалились від центральної культури, тому що поїхали за кордон, або тому, що контактували з маргіналами, зустрічаючись із студентами з різних країн, самі стають маргіналами і в такий спосіб залучаються до того, що соціологи називають соціальною дифузійою.

вають соціальною дифузійою.

Значення маргінальності не обмежується роллю передавачів культури, яку студенти відіграють після повернення з-за кордону. Перебуваючи в середовищі іншої культури, вони розвивають здібності маргіналізму шляхом відчуття труднощів культурного шоку. Після повернення на батьківщину ніколи не можна повністю залишитися виразником власної культури, як і до від'їзду на навчання. Але незважаючи на те, що студенти дещо критичніше ставляться до своєї рідної культури, у них розвивається глибше її розуміння і сприйняття. Нарешті, виникає бажання змінити те, що потребує заміни, і залишити те, що заслуговує на збереження [3, с. 17].

Якщо звернутися до прикладу з Гамлетом, то варто згадати його слова “Час розбрату. О, проклятий будь день, коли наодився я, щоб дати цьому лад”. Зрозуміло, що студентів, які повертаються з-за кордону не чекатимуть гамлетівські труднощі. Але поза сумнівом, що кожен з нас народжений для того, щоб “дати лад” тим труднощам (економічним, соціальним, політичним, демографічним, екологічним), які нині відчуває наше суспільство. Отож, якщо реальна студентська мобільність сприяє розширенню світогляду, зміні молодих людей відповідно до вимог їхнього часу, то вона допомагатиме змінювати світ на краще, а відтак є конче потрібною.

4. ДЕЯКІ ДОДАТКОВІ МІРКУВАННЯ ЩОДО РЕФОРМИ ОСВІТИ У НАПРЯМКУ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ

У питаннях інтернаціоналізації освіти існують багато проблем, які

потребують негайного розв'язання. Окреслимо деякі з них.

1. Навчальні плани і програми підготовки спеціалістів повинні бути якомога швидше приведені відповідно до *міжнародних стандартів*. При цьому необхідно дотримуватися *принципів уніфікації та індивідуалізації*. Зміст навчання має бути уніфікованим у межах сучасних досягнень світової науки. Його треба доповнити індивідуальними досягненнями науковців певного університету і його візитуючих професорів.

2. Не можна розглядати прийом іноземних студентів тільки як джерело фінансових надходжень. Іноземний студент – реальне підґрунтя *розширення світогляду* вітчизняних студентів і засіб *міжкультурного обміну*.

Іноземні студенти повинні бути прирівнені у правах до вітчизняних абітурієнтів під час прийому до вищого навчального закладу України. Згідно з міжнародною практикою, додатковою вимогою щодо іноземних громадян при прийомі до ВНЗ може бути тільки *знання української мови та історії* нашої держави.

1. Знания на службе развития. Отчёт о мировом развитии. 1998/1999. – М., 1999. – С. 34.

2. The New Economy. – P. 19.

3. *Rinehart N.* Study abroad – traditions and current challengers. – International education: towards a critical perspective. – Amsterdam: EAIE, 2000.

Надійшла до редакції 2.04.2001.